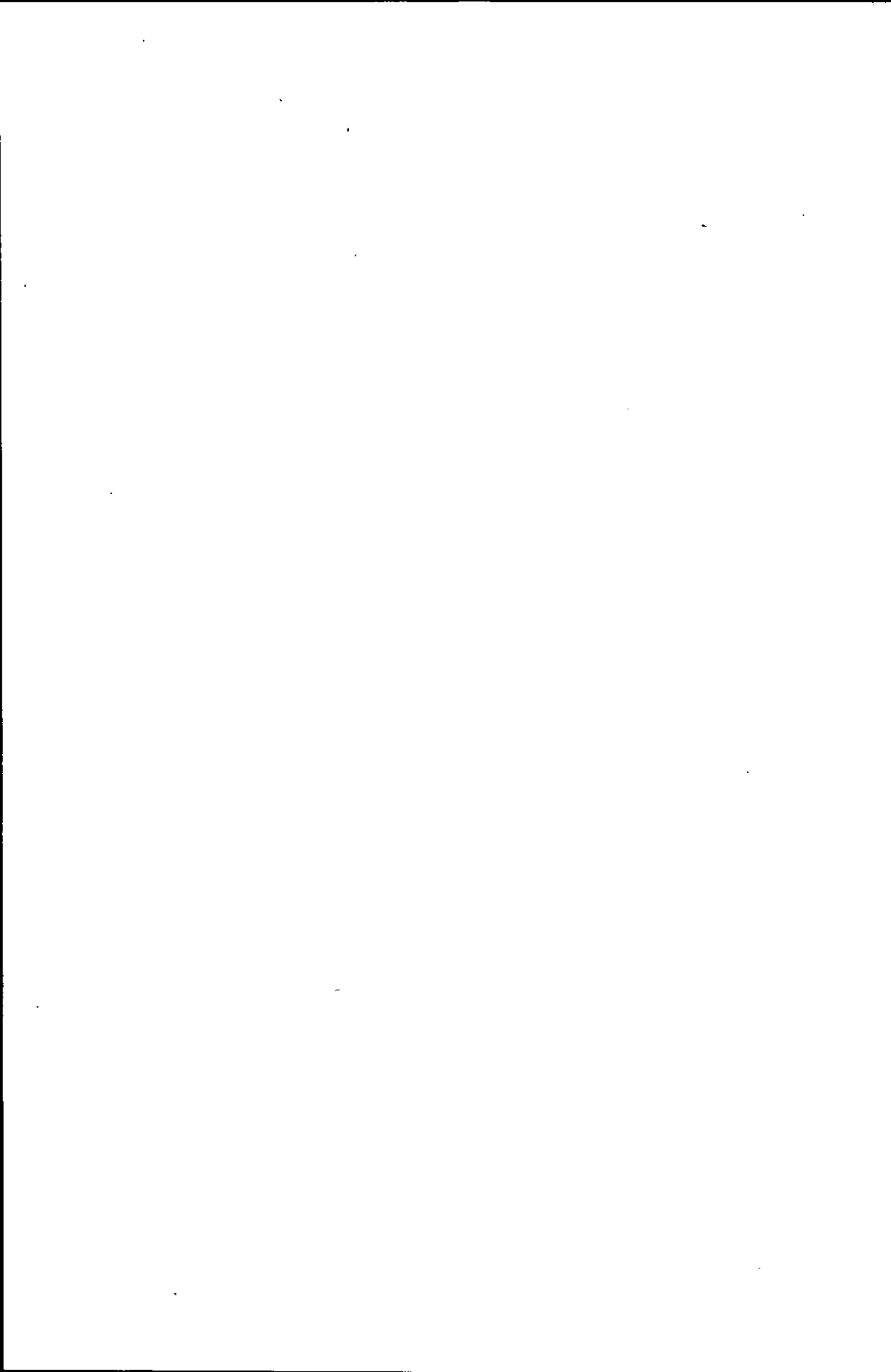

NOTÍCIA DE LLIBRES
I REVISTES

1. NOTÍCIA DE LLIBRES

Nicolás Pérez-Serrano, *El Tribunal Constitucional. Formularios y doctrina procesal*, Tecnos, Madrid, 1986.

El llibre de Nicolás Pérez-Serrano Jáuregui *El Tribunal Constitucional. Formularios y doctrina procesal* ofereix nombrosos motius per al comentari. Em permeto d'escollir-ne dos: primer, l'aparició del llibre és enormement significativa com a manifestació dels canvis que s'han operat en el sistema jurídic espanyol; segon, l'alt valor del contingut del llibre està determinat, precisament, per aquests canvis.

1. El primer punt exigeix que es faci una referència a la principal transformació que s'ha operat en el nostre Dret en els últims anys, la promulgació de la Constitució, que ha comportat l'aparició d'una branca jurídica nova a Espanya, el Dret constitucional, radicalment diferent de la que, en èpoques passades, es denominava Dret polític. I aquesta radical diferència deriva, entre d'altres raons, de l'existència i del caràcter d'una Constitució com l'espanyola actual que innova totalment la tradició constitucional del nostre país.

Efectivament, des de les Corts de Cadis fins al Cop d'Estat del general Primo de Rivera, en les èpoques en què va estar vigent alguna Constitució, aquesta tenia en els seus aspectes generals un caràcter més programàtic que normatiu en la part dogmàtica, i era en l'orgànica, on s'ar-

ticulava una legalitat constitucional respecte a les màximes institucions de l'Estat. Hi havia un Dret parlamentari, electoral, judicial, administratiu, etc., i el Dret constitucional quedava com un Dret residual i, ahora, omnicomprensiu de tots ells, però sense operativitat directa. La Constitució republicana del 31 va iniciar un canvi que l'acostava en certs aspectes a la situació actual però la seva escassa duració va impedir la creació d'un Dret constitucional propi. Durant els anys de la dictadura franquista no hi va haver pròpiament una Constitució, però sí lleis polítiques. L'actual Constitució ha fet que es produeixi un gir complet a la situació anterior i suposa una innovació radical respecte al constitucionalisme del passat.

En aquesta perspectiva, la Constitució de 1978 ofereix els següents trets innovadors que, al mateix temps, són essencials per determinar què és el Dret constitucional.

a) Es configura la Constitució com a hipòtesi lògica de la qual deriva la validesa de tot l'ordenament. Des d'aquest punt de vista, a la Constitució es defineixen les fonts formals del Dret i s'atorguen competències als òrgans de l'Estat-aparell, diferenciant-lo de l'Estat-ordenament, diferència essencial, per cert, per

comprendre la pluralitat de l'ordenament que suposa la nova estructura de l'Estat configurat en la Constitució.

b) És reforça el caràcter de superlegalitat formal que té la Constitució, vinculant-hi expressament tots els poders públics i tots els ciutadans. La Constitució no és, doncs, una norma programàtica sinó que, d'una banda, s'integra en l'ordenament jurídic i és una norma d'aplicació directa, i d'altra banda, hi té una absoluta preeminència, i estableix l'òrgan que controla la constitucionalitat de les lleis.

c) La Constitució és l'eix central que configura la unitat de l'ordenament i la seva interpretació s'ha de fer conformement a les regles, els principis i els valors que defineix.

d) En la línia de les constitucions de la postguerra, el camp material que abasta la Constitució és amplíssim, i arriba a tractar temes referents a totes les branques del Dret.

e) Seguint la terminologia d'Esser, la Constitució, en crear el Tribunal Constitucional, passa de ser un sistema jurídic tancat, a ser un sistema obert, un sistema de Dret jurisprudencial. Això és de la màxima importància per tal com la matèria primera de l'estudiós és, a més de la norma bàsica, rarament variable, les sentències constitucionals, que, a més de poder ser canviants, tenen més transcendència pels raonaments que les fonamenten que no pas pel veredict.

Aquests trets impliquen que el Dret constitucional no és una disciplina jurídica més, que es distingeix de les altres pel camp material que afecta les seves normes reguladores, sinó que es tracta d'una disciplina bàsica que afecta especialment el tronc comú, tant formal com material, del qual sorgeixen totes les branques jurídiques.

Naturalment, la Constitució dedica una bona part dels seus articles a l'organització dels poders constitucionals clàssics. Però no hi ha cap dubte que el que és més nou és l'ampliació material de les realitats socials regulades. Ampliació material, d'altra banda, que pressuposa l'Estat social i democràtic de dret que es constitueix a l'article 1 de la Constitució.

En aquesta línia de raonament, el Dret constitucional només es pot definir des d'un punt de vista formal. Així, Luchaire ha pogut dir que el «Dret constitucional es compon de normes la supremacia de les quals s'imposa a tots, incloent-hi el legislador». Al contrari, la penetració del Dret constitucional en les altres disciplines jurídiques, a causa de l'extensió del camp materialment constitucional a què feiem referència, fa que una definició material d'aquest Dret sigui potser impossible de fer, i, sobretot, inútil.

Per tant, la nota decisiva a destacar en una Constitució com l'espanyola és la nota formal de la superlegalitat constitucional. Les matèries regulades, encara que sigui a nivell de principi configurador, per la norma suprema i la jurisprudència del Tribunal Constitucional són, sens dubte, objecte d'estudi des de múltiples especialitats jurídiques, però l'únic element que les unifica totes és el fet de formar part d'una norma suprema, que serveix de paràmetre de validesa per a la resta de l'ordenament.

En definitiva, la Constitució és el límit, la garantia i el principi que informa tot l'ordenament; i el nucli del Dret constitucional és la Constitució mateixa com a sistema obert jurisprudencial.

2. Aquest caràcter de sistema obert jurisprudencial confereix al Dret constitucional unes fronteres il·limitades, per tal com la jurisprudència crea constantment normes noves aplicables als diferents supòsits que la canviant realitat so-

cial va posant de manifest. Aquest caràcter canviant de la jurisprudència afegit a les lògiques innovacions legislatives, i tot això unit a l'enorme camp material que abasta el Dret constitucional, porta a la conseqüència que aquest, contràriament al paper que havia jugat el Dret polític en èpoques anteriors, té una enorme importància pràctica i amb això recobra una de les característiques principals del Dret que té, com a nota central, el fet de ser un saber pràctic, és a dir, no encaminat a l'especulació filosòfica sinó a resoldre uns problemes molt concrets de les relacions entre l'Estat, els ciutadans i els grups socials. El Dret Constitucional com a saber pràctic és potser la principal novetat del sistema jurídic en el nostre país en els últims anys. Això comporta, com diu el professor Rubio Llorente —un dels principals *factotums* d'aquest gir del Dret Constitucional— en el pròleg de l'obra que comentem, una «revolució metodològica que ya empieza a ser perceptible». I afegeix: «También el Derecho constitucional es ya cosa de jueces y abogados».

Certament, l'obra de Pérez Serrano està adreçada molt especialment a jutges i, sobretot, a advocats, encara que avui dia qualsevol que s'ocupi de matèries que afectin el Dret constitucional, sigui quina sigui, és un professional del Dret abocat a resoldre problemes de la pràctica diària, és a dir, de les parcel·les de la convivència humana regulades per les normes jurídiques. I, des d'aquest punt de vista, el llibre que comentem no només té un gran mèrit, sinó que també és enormement oportú.

Com diu l'autor en la introducció, la finalitat del llibre és doble: oferir uns *models de formularis* que serveixin d'orientació a aquells professionals que, com a part del seu treball, han d'acudir amb

una certa freqüència al Tribunal Constitucional; i, en segon lloc, sistematitzar la *doctrina processal* que el mateix Tribunal Constitucional, mitjançant actes i sentències, ha anat desgranant entorn dels problemes de funcionament de la justícia constitucional.

Amb aquesta doble orientació, l'autor estructura el llibre dedicant un capítol als formularis que poden tenir un caràcter general i els següents a aquells que són propis de cada procediment constitucional: recursos d'inconstitucionalitat, qüestions d'inconstitucionalitat, recursos d'empara, conflictes constitucionals (positius i negatius de competència i entre òrgans constitucionals de l'Estat), impugnacions de disposicions de Comunitats Autònomes, i control previ de constitucionalitat de tractats internacionals.

Cada un d'aquests aspectes els analitza des de la doble perspectiva del formulari i a través de la doctrina que el mateix Tribunal ha estat produint en matèria processal. És clar que, si bé els formularis són útils quant a facilitar al demandant una tasca sempre enutjosa, la doctrina processal exposada és imprescindible per no incórrer en vicis formals sobre una matèria en la qual la llei diu poc i ha estat el Tribunal qui hi ha anat formulant les normes pertinents. En aquest sentit la recopilació és d'un gran mèrit i d'una gran utilitat. Tot això es completa amb uns valuosos apèndixs, normatiu i bibliogràfic.

En conclusió, a l'espera d'un Tractat complet de Dret processal constitucional, que només el temps i la decantació clara de la doctrina permetran de fer, el llibre de Pérez-Serrano omple un buit evident —un dels molts— del nostre Dret constitucional.

Francesc de Carreras

Rudolf Morawitz, *La col·laboració entre l'Estat i els ens autonòmics territorials en la Comunitat Europea*, Ed. Civitas, Madrid, 1985, 159 ps.

Encara que no es treballi sobre matèries perfectament mesurables ni s'utilitzin dades exactes que permetin rigoroses i acabades demostracions, el Dret públic té les seves pròpies regles i axiomes. Un d'aquests és que qualsevol procés de distribució o d'integració opera una transformació en la realitat preexistent. Fenòmens d'aquest tipus, i en absolut intranscendents, tenen lloc entre nosaltres sense que l'evidència pròpia de qualsevol axioma hagi estat, segons sembla, valorada en aquest cas amb la prioritat que es mereix, per part, sobretot, d'aquells que exerceixen les facultats de decisió política.

Abans ho fou, i encara continua essent-ho, el procés de descentralització política que el reconeixement per la Constitució de les Comunitats Autònomes comporta. La labor, l'empenta, s'adreçà amb força —generant una inèrcia que avui es manté— a allò que era la novetat més cridanera: l'emergència mateixa d'aquestes realitats polítiques i la seva afirmació en l'aspecte operatiu donant consistència al seu entorn competencial. Tanmateix, no es va emprendre amb el mateix entusiasme la tasca de transformació de l'altra realitat, l'Estat anterior al 1978. Les possibles disfuncions que, per descomptat, això ocasiona no es contravenen a aquest cos, sinó que afecten el conjunt del procés.

Ara és un rept de signe integrador el que s'afronta amb la incorporació d'Espanya a la Comunitat Europea. També aquí el canvi té el seu vessant atractiu, més encara si —a més de la lluentor que els polítics intenten de donar-li en la seva presentació— es repara en allò que pot haver-hi de superació de frustracions. Però aquesta mateixa força integradora fa indeturable un procés de transformació

en l'àmbit intern de l'Estat i, encara que aquest cos mantingui els mateixos òrgans, les relacions entre ells, el seu metabolisme, s'haurà de veure necessàriament canviat.

Així, per exemple, ja és un fenomen ben evident —com recorda Muñoz Machado en el pròleg de l'estudi de Morawitz i, amb desenvolupaments més grans, en el seu article «*La ordenación de las relaciones del Estado y las Comunidades Autónomas con la Comunidad Europea*»— la pèrdua de pes específic dels Parlaments en benefici del protagonisme dels Executius, que participen d'una manera preeminent en la formació i l'aplicació de les decisions comunitàries; fins i tot en alguns casos, les Assemblees s'han vist forçades, en virtut del dret comunitari, a adoptar decisions que elles mateixes havien rebutjat anteriorment, tal com va passar a França amb l'impost sobre el valor afegit. A més de la correlació entre Govern i Parlament, n'hi ha una altra que, també en l'interior de determinats Estats membres —el nostre entre aquests— s'ha de veure alterada; la que té lloc entre l'Estat i les comunitats territorials amb entitat política pròpia.

L'alteració, amb tendència a l'enfortiment del poder central, es fa present en dos moments: en l'adopció de les decisions comunitàries i en la seva execució. La potenciació del Govern central es produiria per tenir l'Estat en el seu conjunt la condició de membre de la Comunitat —sense que aquesta titularitat admeti cap divisió davant la Comunitat per raó de l'estructura interna de l'Estat membre—, i els problemes d'aquesta tendència adquiririen un cos més gran, si en la mesa de la Comunitat es tractaven matèries sobre les quals exerceixen competències de decisió, d'execució,

o dels dos tipus, les instàncies territorials.

En el nostre cas, l'efecte reflex que, sens dubte, tindrà sobre la realitat preexistent la plena integració en la Comunitat Europea, si no s'arbitren els adequats mecanismes correctors, es pot concretar en una clara erosió del perfil competencial de les Comunitats. Aquest corrent, poc visible a nivell superficial, pot ser la rissaga de l'esgotador procés de redistribució interna del poder que s'ha produït amb l'aparició de les Comunitats Autònomes i l'atribució a aquestes d'un feix consistent de competències passives, i no solament per la disminució que això pot comportar en els nivells de competència autonòmics, sinó també perquè la norma fonamental de l'ordenament jurídic intern —que és la que cal prendre en consideració quan es tracta de la correlació entre l'Estat central i les Comunitats Autònomes—, encara que admet que «mitjançant llei orgànica es podrà autoritzar la celebració de tractats pels quals s'atribueixi a una organització o institució internacional l'exercici de competències derivades de la Constitució» (art. 93 CE), no ofereix cobertura perquè un procés d'integració supraestatal es vegi acompanyat per una alteració de l'estructura de poder interna. Mantenir aquesta estructura sense dificultar alhora la plena efectivitat de la integració comunitària, tot evitant la lentitud en l'adopció d'acords i la seva execució, és un repte que d'una manera ineludible han hagut d'afrontar els Estats membres de caire federal o regional.

És a la República Federal d'Alemanya on, d'una manera constant i decidida, s'ha desenvolupat l'esforç per conciliar el seu model federal i, en definitiva, les bases constitucionals que el configuren, amb la seva condició d'Estat membre de la Comunitat Europea. L'actitud ferma, que no vol dir tancada, dels Länder davant el Bund ha donat lloc a un clima

quasi permanent de negociació, en el qual Rudolf Morawitz ha desenvolupat una activitat àmplia i atenta que li ha permès d'acumular una valuosa experiència que transmet amb encert en aquest treball.

El nucli de les tensions té —ja s'hi ha fet al·lusió— una composició bifàsica: l'etapa ascendent —adopció per la Comunitat Europea de decisions sobre matèries de la competència dels Länder—, i la descendent o d'execució. Les solucions han tingut també una doble via de realització: la formalitzada en acords escrits establint vies procedimentals amb alguna realització institucional —la del Landesbeobachter, observador dels Länder, per exemple—, i, també, gens menyspreable en el nostre incipient marítim comunitari, la recorreguda pels Länder sense la intervenció del Bund, que, encara que presenta les dificultats lògiques d'estudi —no se sap, escriu Morawitz, el nombre d'ocasions en què els Länder s'han entès directament amb la Comissió Europea sense informar el Govern Federal—; ha estat, segons sembla, la via més transitada en el cas italià, les solucions del qual, segons Muñoz Machado, al seu article esmentat més amunt, es mouen «entre la rigidesa de les declaracions formals i les pràctiques informals».

A més de l'existència d'alguna institució especialitzada, com és el cas del Landesbeobachter, cal remarcar la funció que realitza per al Bundesrat com a cambra representativa dels interessos dels Länder, caràcter que malgrat les persistents propostes doctrinals, no es pot predicar sobre el nostre Senat. Els Länder, tanmateix, no han considerat suficient aquesta diluïda representació conjunta, i han reclamat una participació directa en la presa de decisions comunitàries. El caràcter unitari de la representació de l'Estat davant la Comunitat ha fet que aquesta pretensió participativa s'articulés bàsicament en la fixació d'uns canals d'infor-

mació fluids, prèvia a l'adopció d'acords, entre la Comunitat, el Bund i els Länder i en un sentit invers per a la seva resolució definitiva. Els problemes han aparegut en aquest segon recorregut per determinar la mesura en què el Bund quedava vinculat per les propostes dels Länder; en la lletra adreçada a aquests pel Cancellier Federal el 19 de novembre de 1979 es contraïa el compromís, per part del Bund, de recerca de posicions comunes amb els Länder en aquelles matèries que els afectessin.

La descripció de les tensions i l'esforç per resoldre-les en el marc de les premisses constitucionals té, en el llibre de Morawitz, la vivor del partíci directe. La seva lectura ens situa en un ordre real de problemes que, en el nostre cas, reclama una dosi addicional d'imaginació per resoldre'ls, ja que alguns elements no s'hi troben suficientment afinats, com el Senat o la praxi cooperativa entre Comunitats Autònomes, que han estat força útils a Alemanya.

José Esteve Pardo

José M. Gil-Robles, *Control y autonomías*, Monografías Civitas, Madrid, Editorial Civitas, 1986.

Si d'alguna manera hem d'adjectivar el llibre que ara comentem hem de parlar de complet, extens i ric temàticament. Pocs treballs han afrontat des d'un punt de vista rigorosament jurídic les relacions que, amb l'entrada en vigor de l'Estat de les Autonomies dissenyat a partir del títol VIII de la Constitució, han sistematitzat les Comunitats Autònomes en relació amb els altres ens i poders territorials. L'autor ens dona una visió acuradíssima i exhaustiva de les possibilitats de control de les Comunitats Autònomes, però no pas un control d'àmbit unidireccional de l'Estat vers les Comunitats Autònomes, sinó recíproc i a la vegada ampli. Hi analitza els instruments de control a l'abast de diversos ens constitucionals, així com el paper actiu que els particulars poden prendre utilitzant múltiples mecanismes de control per afrontar les actuacions d'aquests ens autonòmics.

Per tractar tot aquest ampli ventall de relacions interorgàniques que conformen l'estructura de l'Estat de les Autonomies, Gil-Robles utilitza un concepte obert i modern de control que s'enfronta directament amb les teories tradicionals

o clàssiques sobre el control. El concepte proposat de control el fa convertir en un sistema presidit per les idees de distribució de competències, equilibri i cooperació entre centres diferents però no pas subordinats, a diferència d'una concepció clàssica que ha entès i entén el control com un mecanisme de censura amenaçador, basat en els principis de jerarquia, supremacia i imposició d'un òrgan o ens controlador en posició de superioritat sobre un altre sotmès a tutela.

El concepte de control és vist per Gil-Robles com una eina funcional posada al servei de l'organització de la vida pública segons els principis democràtics i, per tant, és l'element causant d'una distribució de l'exercici de poder entre diversos ens i institucions. Amb aquest criteri tant ampli, emprat sobre la categoria de control, és possible aquesta riquesa temàtica que l'obra ens ofereix. La tesi que podem extreure del llibre és que el control no pot ser possible fonamentat en una relació de caràcter jeràrquic entre òrgans constitucionals, entre Estat —Estat central— i les Comunitats Autònomes, perquè aquestes s'estructuren a par-

tir de dos ordenaments diferents amb una arrel comuna: la Constitució, que possibilitarà les necessàries relacions de mútua interdependència fruit del principi de separació material de les funcions de l'Estat. Així, doncs, les relacions de control obeeixen a un doble objectiu, *a)* la limitació del poder polític, i *b)* el de preservar el bon i adequat ús de la utilització d'aquest poder polític.

És difícil arribar a imaginar a l'autor d'aquest llibre enfrontant-se amb el tema dels elements de control que afecten les Comunitats Autònomes partint d'una noció més estrictament lingüística, que a la fi és d'on arrenca la concepció clàssica, articuladora del mecanisme de control vers una finalitat clara, la de tutela. Foren els estudis de la doctrina italiana (Giannini, Galeotti...) que desenvoluparen més aquesta parcel·la; la concepció de control per ells es divideix en dues fases: *a)* activitat encaminada a determinar si l'activitat controlada s'adequa o no al cànon establert (el paràmetre), i *b)* l'actuació comminatòria, o sigui l'amenaça efectiva de sanció al controlat per tal d'impedir que l'actitud disconforme amb el paràmetre continuï realitzant-se. Amb aquesta concepció clàssica, totalitat del concepte de garantia, queda englobat dins el concepte de control.

Gil-Robles el que fa es trencar aquest motlle agafant una noció anglosaxona de control, justificant-ho amb el fet que els principis d'igualtat i pluralisme, propis d'un règim democràtic, necessiten d'un instrument més actual que defugui d'una concepció de control, expressió de les relacions de jerarquia, superioritat o tutela de l'Estat sobre els ens territorials més o menys autònoms que en formen part; és per això que la filosofia anglosaxona de *control* lliga més amb l'orientació que vol donar l'autor del llibre «el control com a resultat de relacions entre persones i ens basades en el respecte i el

manteniment de l'esfera d'autogovern al qual cadascuna d'aquestes persones té dret» (p. 398).

Però qualsevol innovació doctrinal en dret públic és aviat fruit de controvèrsies i crítica —ben mirat això s'ha de considerar positiu per l'autor i tothom sap que és arran de la discussió que avancen i que s'innoven les idees i els conceptes— una d'aquestes crítiques li ve donada pel professor i magistrat del Tribunal Constitucional, Francisco Rubio Llorente, que és qui prologa el llibre, el qual canalitza la seva discrepància preguntant-se si la realitat de l'Estat de les Autonomies actual fa necessària aquesta nova construcció jurídica del control que inclou, en el seu ampli marc, tots i cadascun dels diferents mecanismes de limitació de poder, i afegeix que considera inconvenient estudiar com a mecanismes de control l'exercici que fan, per òrgans i ens públics, de les seves atribucions o competències que els són pròpies o fins i tot dels seus propis drets, ja que el control ve definit per la seva finalitat i l'activitat d'aquests òrgans, lluny de considerar-se controladora, s'ha de veure simplement com a defensora de l'àmbit propi de les seves competències.

En definitiva, Rubio Llorente ve a demanar que el concepte de control no surti dels esquemes clàssics que sempre l'han caracteritzat, un control entès com a relació de jerarquia i supremacia, ja que el contrari és caure en un enfocament més sociològic que jurídic.

Ara bé, malgrat totes les discussions doctrinals que la ferma postura de l'autor envers la categoria de control hagin pogut suscitar, cal reconèixer que pocs treballs han plantejat un estudi de conjunt tant ampli i tant minucios dels estatuts, reglaments i disposicions de les diverses Comunitats Autònomes com el del treball que ara tenim a les mans. A part d'això, l'autor no tan sols es dedica a des-

triar ordenadament tot aquest material ingent que serveix per sistematitzar els mecanismes de control, sinó que va més enllà i ofereix propostes concretes en aquells camps que la llei i els reglaments no han entrat encara a regular.

Igualment, a mesura que els instruments de control són analitzats, es va veient, també des d'una òptica crítica, l'eficàcia pràctica i l'eficàcia desigual que ofereixen cadascun, i ens permet veure si realment funcionen, per posar un exemple, els instruments de control exercitables per les Comunitats Autònomes davant el Tribunal de Comptes —d'utilització gairebé nul·la— o els exercitables per les Comunitats Autònomes davant els Tribunals de Justícia —on tampoc no es pot fer una valoració amb suficient criteri perquè encara és aviat per veure com han estat utilitzats.

En definitiva, un llibre que ofereix una bona i extensa visió de l'ensamblatge de

tot l'Estat de les Autonomies en el seu conjunt, a partir de l'estudi del control entre diversos òrgans constitucionals, i que, si més no, també evidencia que, malgrat que molts puguin pensar que l'estat autonòmic propicia una manca i absència de control, característiques inherents en l'antic estat centralista i uníforme, això tampoc no és veritat, ja que els controls a les actuacions de les Comunitats Autònomes són múltiples i més diversificats, i afavoreixen una molt àmplia i eficaç actuació de control per part de l'Estat, que pot posar en perill una veritable actuació política d'aquests ens amb reconeixença estatutària d'autonomia política. L'autor conclou fent una crida a potenciar una major col·laboració, cooperació i participació entre les Comunitats Autònomes i l'Estat per fer possible que el sistema funcioni i, alhora, que ho faci eficaçment.

Xavier Soley i Manuel

Pablo Pérez Tremps, *Tribunal Constitucional y Poder Judicial*. Centro de Estudios Constitucionales, 1985, 310 ps.

A vuit anys escassos de la publicació de la Constitució espanyola, són ja nombrosos els treballs publicats al seu entorn, les polèmiques mantingudes i les diferents postures doctrinals sorgides en diversos temes relacionats amb la nova norma constitucional. El llibre que tenim al davant es pot enquadrar dins d'aquesta literatura jurídic-constitucional espanyola, que no ha fet sinó iniciar els seus primers passos.

La idea de la configuració d'un estat social i democràtic de dret (art. 1.1 CE) ha comportat un canvi en la concepció tradicional de Constitució: per una banda, es tracta d'un instrument de transformació de la societat, basat en aquesta idea d'Estat Social com a superació de

l'Estat liberal, i, per altra banda, atenent a una funció més jurídica, la Constitució esdevé una norma directament aplicable. Aquests factors, juntament amb la nova estructura territorial de l'Estat, i la necessitat de construir i garantir un sistema democràtic després d'una llarga experiència autoritària, han portat, com explica Pérez Tremps, a la introducció en la Constitució de 1978 del sistema de Justícia Constitucional. El model adoptat pel constituent es basa en el sistema kelsenianà de la Justícia Constitucional concentrada, instaurant un tribunal especial que actua com a legislador negatiu, òbviament amb notables diferències i matisos que ara no fan al cas, de manera similar als models adoptats a Alemanya i Ità-

lia (l'autor discrepa en aquest punt de la visió del professor García de Enterría que pensa que a aquests països no s'adopta el sistema kelsenian de legislador negatiu, sinó l'americà de jurisdicció, encara que en la fórmula de jurisdicció concentrada).

L'existència d'un Tribunal Constitucional encarregat de vetllar per la correcta aplicació de la Constitució no significa, però, que la norma fonamental sigui únicament susceptible d'aplicació per l'Alt Tribunal. Al contrari, si el jutge (qualsevol jutge) ha d'aplicar el Dret, i la Constitució és Dret, el jutge ha d'aplicar la Constitució.

El llibre de Pérez Tremps, que parteix d'aquest sil·logisme, té com a objectiu fonamental apropar-se a alguns dels problemes que planteja l'aplicació judicial del text constitucional, bàsicament el de les relacions entre Poder Judicial i Tribunal Constitucional, pel que fa a la interpretació de la Constitució, donant preeminència en cas de discrepàncies interpretatives a les decisions d'aquest darrer òrgan, com a «intèrpret suprem de la Constitució» que és (art. 1 LOTC).

L'obra, que recull la tesi doctoral de l'autor, revisada i completada, s'estructura en tres capítols que, de forma progressiva, ens introdueixen a poc a poc en el fons del problema fins arribar a les conclusions finals. El professor Jorge de Esteban que, a més de prologar el llibre, ha estat el director de la tesi, assenyala el que són, segons el seu parer, les tres aportacions bàsiques del treball a la literatura jurídico-constitucional espanyola: l'exposició del problema de la relació jutge-Constitució en els models clàssics del constitucionalisme, l'estudi del valor jurídic de la Constitució en la història constitucional espanyola i, finalment, la sistematització i clarificació de les relacions entre Tribunal Constitucional i Poder Judicial, tema aquest que constitueix el nucli del llibre. Es tracta, doncs, d'una

obra que, dintre d'una línia de treball crítica i creativa, intenta donar sentit i funcionalitat a aquestes dues institucions a través de l'articulació de les seves relacions des de dintre del propi sistema a la vegada que, amb aquesta aportació, ve a omplir un buit en el tema de la Justícia Constitucional.

El capítol primer, «Juez y Constitución: un problema histórico», serveix d'introducció. L'autor exposa els dos principals sistemes de garantia de la Constitució al principi del constitucionalisme, a saber, el sistema judicialista nord-americà i el sistema francès, anti-judicialista, i explica la instauració a Europa del sistema de Justícia Constitucional a través de la Constitució de Weimar i, fonamentalment, de la Constitució austríaca de 1920, que plasma el sistema de Kelsen. Tot seguit ens trasllada el tema a Espanya, des del constitucionalisme de Cadis fins a la solució de la Constitució del 78.

El segon capítol ens fa una exposició de les competències del Poder Judicial en matèria constitucional. L'ordenament jurídic constitueix una estructura sistemàtica de la qual la Constitució és el fonament i l'element unificador que li dona sentit i coherència; d'aquí que qualsevol que hagi d'aplicar el Dret l'haurà de tenir com a instrument bàsic de referència (l'autor ens recorda el «principi d'interpretació conforme a la Constitució de tot l'ordenament», àmpliament reconegut per la Doctrina i la Jurisprudència). Però, encara més, el jutge ordinari té una sèrie de competències en matèria constitucional, tant pel que fa a les normes amb força de llei (sobretot en la «qüestió d'inconstitucionalitat») com pel que fa a les normes infralegals o, fins i tot, en les relacions entre particulars (ja que els tribunals ordinaris apliquen, per exemple, les normes constitucionals sobre drets fo-

namentals). Tot això porta a l'autor a distingir entre jutge constitucional en sentit estricte, és a dir, el jutge del Tribunal Constitucional, i jutge constitucional en sentit ampli, referit a qualsevol jutge o tribunal ordinari, per posar sobre la taula dos dels problemes objecte del llibre: la confusió en el repartiment de competències entre el Tribunal Constitucional i els tribunals ordinaris, i la necessitat d'una unitat d'interpretació de la Constitució.

El tercer capítol constitueix, per tant, la part central del treball i la que més interès pot tenir segurament per al lector introduït en la matèria. Partint de l'existència de les dues jurisdiccions i del problema del repartiment de competències entre elles en matèria d'aplicació i interpretació de la norma fonamental, Pérez Tremps intenta explicar les tècniques que poden fer possible la supremacia del Tribunal Constitucional, amb vista a aconseguir la unitat d'interpretació de la Constitució. L'autor distingeix dos tipus de solucions: una orgànica, la d'establir un sol ordre jurisdiccional del tipus nord-americà i que no considera viable a l'Estat espanyol a causa de la deficient «consciència constitucional» dels jutges, entre d'altres coses, i, en segon lloc, unes solucions processals que posin de manifest la supremacia institucional i funcional del Tribunal Constitucional. En relació amb la darrera, l'autor proposa tres tècniques diferents. Una primera, de «cortesia», segons la qual els tribunals ordinaris hauran de seguir de forma espontània les solucions del Tribunal Constitucional, i que és, òbviament, insuficient. Una segona tècnica és la de la revisió casuística, articulada bàsicament a través del recurs d'empara, en el qual l'Alt Tribunal actua com a revisor de les decisions dels tribunals ordinaris, però també aquesta és insuficient, perquè deixa fora totes les qüestions que no siguin

drets fonamentals. Una última tècnica és la revisió objectiva, que consisteix a controlar no les normes sinó la interpretació que en fan els tribunals ordinaris, mitjançant l'efecte de la vinculació a tots els poders públics que tenen les sentències del Tribunal Constitucional, la qual cosa no viola segons el paper de l'autor el principi de subjecció dels jutges a la llei (art. 117 CE), ja que el jutge sempre pot plantejar una qüestió d'inconstitucionalitat si considera que una interpretació de l'Alt Tribunal no s'ajusta a la Constitució. Però, tot i així, l'únic mitjà que assegurari la unitat interpretativa en el cas de la revisió objectiva, podria ésser el de reconduir el problema a un tema de drets fonamentals dels protegits amb el recurs d'empara, tot i que s'adverteix del perill que una ampliació abusiva de tal tipus de recurs pot comportar.

El llibre acaba amb un capítol de conclusions i amb un índex de la jurisprudència del Tribunal Suprem i del Tribunal Constitucional que s'han utilitzat per a la realització del treball. Cal fer menció també de les constants referències al Dret Comparat, sobretot als sistemes constitucionals més propers a l'espanyol, com són l'alemany o l'italià, i al sistema nord-americà, per al qual sembla endevinar-se en l'autor, almenys, una certa simpatia.

Finalment, cal apuntar dues qüestions en relació amb postures i indicacions de futur que fa l'autor. La primera, que ja ha tractat el propi Pérez Tremps a «El Régimen Constitucional Español», obra dirigida pels professors De Esteban i López Guerra, i que va quedar resolta en el debat constituent, fa referència a l'intent d'instaurar un recurs d'inconstitucionalitat contra la doctrina jurisprudencial. Es tracta d'un control objectiu, no casuístic, de manera que els veredictes concrets dels tribunals ordinaris mantindrien el

caràcter de cosa jutjada. Tot i que l'autor és conscient dels problemes que tal tipus de recurs suposaria, no deixa de mostrar-se'n partidari, ja que «podría haber sido una verdadera aportación original de nuestro constitucionalismo y... hubiera servido para unificar la interpretación constitucional» (p. 247). La segona consideració queda apuntada al final del llibre: «una más perfecta conclusión del sistema jurídico-político sólo podrá conseguirse a partir de una conciencia homogénea de todos los jueces y tribunales sobre lo que es y significa la Constitución» (pàg. 279), de manera que quan s'arribi a aquesta consciència constitucional homogènia pugui ésser viable la idea d'unitat de jurisdicció de forma similar a la del constitucionalisme nord-americà.

De fet, les dues idees deixen entreveure que l'última conclusió a què arriba l'obra és que la unitat interpretativa en matèria constitucional no queda suficientment garantida en l'actualitat a causa de la manca de mitjans tècnics. Les

solucions exposades al llarg del llibre poden servir per a corregir algunes disfuncionalitats del sistema (d'un sistema que no disposa d'un conjunt acabat i complet de recursos), però no donen un remei definitiu al problema. No obstant això, el mèrit de la labor de Pablo Pérez Tremps consisteix precisament a intentar cercar la unitat interpretativa a partir del propi sistema i comptant només amb les possibilitats que aquest li ofereix. El tema no està, però, esgotat i aquesta brillant tesi pot ésser un bon punt de partida per a futurs treballs que, ben segur, es publicaran sobre la matèria.

En definitiva, escriu l'autor: «Tribunal Constitucional y Poder Judicial deben de conjugar sus acciones en aras a la máxima realización del Estado de Derecho» (p. 273); per tant, que el sistema de relacions entre els dos òrgans funcioni depèn, en darrera instància, del comportament que ells mateixos observin en el futur.

Manuel Tortajada i Estruch

Rafael Altamira, *Dret consuetudinari i economia popular de la província d'Alacant* (Edició facsímil), Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, Alacant, 1985, 127 ps.

L'any 1985 es publicà aquesta obra de Rafael Altamira, amb la qual, dos anys abans, havia obtingut el premi instituit per la Reial Acadèmia de Ciències Morals i Polítiques per incentivar els estudis sobre el dret consuetudinari de totes les províncies espanyoles. Aquesta era una més de les iniciatives promogudes per un peculiar grup d'intel·lectuals —historiadors i juristes en la seva majoria— que fan de la rica i viva realitat del dret consuetudinari un dels objectes preferents de la seva investigació científica i, també, de la seva reivindicació política davant doctrines uniformistes, ja instal·

lades aleshores definitivament en les instàncies del poder i que tenien en el recent Codi Civil el seu lucre més destacat.

Sens dubte, la personalitat més notòria d'aquest moviment, que es denominà regeneracionista, és la de Joaquín Costa. Al seu compte, no sols hi anotarem la seva personal i àmplia —més de quaranta volums— aportació científica; el seu apassionament, per no dir-ne obsessió, pels temes que centraren la seva atenció i la seva astoradora capacitat de treball —se li ha calculat una mitjana de disset hores diàries— varen fer d'ell un revulsiu constant i un líder inescotable d'un se-

lecte grup d'estudiosos que realitzaren una crítica aguda i rigorosa del nostre passat, però sense saber articular amb garanties de viabilitat un quadre de mesures davant els problemes del present i els reptes d'un futur que, a començament de segle, s'endevinava tempestuós. Possiblement aqueix tornar la mirada enrere, a la història, escorcollant-la, convertint-la en un laboratori d'on haurien de sortir els remeis a la complicada patologia que s'observava, desenfocà el tractament de les demandes plantejades per la societat de principis de segle. Per descomptat, no resulta estranya als seus plantejaments la proposició del mateix Costa, en resposta a una consulta del president Dato, per establir un «modern» sistema de seguretat social basat en un model medieval, en el qual no mancaven les referències als avantatges de les Fundacions Pies.

En la parcel·la científica cultivada per ell, la Història del Dret, Rafael Altamira Crevea va respondre aviat a la crida de Costa. Tanmateix, no era, per descomptat, el treball que aquí comentem la seva primera labor: nascut el 1866, en l'època de què parlem ja era Catedràtic d'Història del Dret de la Universitat d'Oviedo, havia participat notòriament en l'obra —dirigida per Costa— *Derecho Consuetudinario y Economía Popular*, havia publicat el seu llibre *Historia de la propiedad comunal* (que actualment ha estat objecte d'una edició nova i recent amb un estudi preliminar del professor Alejandro Nieto) i tenia a la impremta la seva *Historia del Derecho Español*, quan va obtenir el premi a què s'ha fet al·lusió a l'inici d'aquestes ratlles. L'obra d'Altamira es veuria més tard coronada amb el seu monumental treball *Historia de España y de la Civilización Española* i en la seva trajectòria de rellevant jurista ocuparia la càtedra d'Història del Dret de la Universitat de Madrid i una cadira de braços en el Tribunal Internacional de la Haia. Traumes

polítics prou coneguts el varen obligar, com a tants altres, a un exili durant el qual el va visitar la mort.

Els seus ulls, definitivament tancats en terres mexicanes, s'obriren per primer cop al cel lluminós, diàfan, d'Alacant. Aqueix cel que serà també pocs anys després objecte de contemplació i d'esbarjo de l'afinada sensibilitat d'Azorín, un altre alacantí que ha ofert moltes descripcions —sempre netes, sòbries, certeres— d'aquesta terra que —com diu en una d'elles— «té una part baixa, marítima, i una part alta, muntanyosa. La part alta és una terra nua de vegetació, sòbria amorosament cultiva. Els turonets destaquen en l'horitzó lluminós amb perfils elegants i suaus. Hi creixen plantes salvatges d'una olor penetrant. S'hi veuen camins blancs que serpentejen i es perden a la llunyania. Als horts, les magranes mostren la seva vermellenca flor. Damunt les marjades de pedres blanques s'alcen els ametllers sensitius. A les entrades de les cases —en l'ardent estiu— hi ha una grata penombra, i els cantirets i els càntirs de fang porós traspuen l'aigua en grans perles».

Distints són els punts d'atenció i, per tant, els apunts que ofereix la visió analítica d'Altamira: per a ell, la província d'Alacant engloba tres zones perfectament diferenciades: la que es troba situada més al nord «coincideix gairebé del tot amb el primitiu segment valencià. La Marina (terres costaneres des de Dénia a Villajoiosa i terra endins, fins als límits de l'antic comtat de Cocentaina i el districte d'Alcoi), constitueix una espècie de cantó, poc unit a la capital i el nucli d'atenció del qual ha estat sempre, més aviat, València. L'altra zona és la del Centre, en la direcció quasi de la línia fèrria de Madrid, on els elements castellans i valencians varen estar en gran equilibri i que avui forma la regió més unida a la capital. La tercera zona és la

del Segura, que sempre ha tingut més connexió amb Múrcia, tot i que algunes de les seves principals ciutats pertanyeren al regne de València, i també manté una certa independència respecte a la capital». L'heterogeneïtat apuntada justifica una crítica severa d'Altamira a l'ordenació provincial, capaç d'unir artificiosament territoris ben dispars, no solament en l'aspecte geogràfic sinó també en l'aspecte polític: així s'explica per a ell que «la zona central (excepció feta d'alguns pobles del seu extrem termener amb La Manxa) s'hagi obert sempre a un gran desenvolupament de les idees liberals i democràtiques (en el poble i en la burgesia), mentre que les altres zones (particularment la del nord) han oposat resistència marcada a aquesta direcció política, presa en el seu conjunt».

Un cop definit el marc històrico-geogràfic —que cal considerar a l'hora d'elaborar qualsevol projecte d'ordenació territorial— el treball d'Altamira s'endinsa de ple en l'estudi del dret consuetudinari sense perdre en cap moment de vista els seus condicionants antropològics, històrics, religiosos o geogràfics. El seu mètode de treball i el material utilitzat —fruit d'una llarga sèrie d'entrevistes orals i d'uns rigorosos qüestionaris que va trametre a advocats, notaris, rectors i,

en general, a persones amb presumibles coneixements del dret del lloc —li permeten d'estudiar el necessari maridatge que hi ha d'haver entre el dret i la realitat social que pretén ordenar.

No és difícil de reagrupar l'estudi d'Altamira al voltant de tres grans blocs de matèries: el dret consuetudinari que regula les relacions entre particulars —amb una especial atenció a la família i al sistema d'arrendaments; la producció econòmica i les relacions de treball; i, finalment, els costums relatius a l'aprofitament de béns públics, concretament les aigües i els béns comunals. El tractament de tots els temes troba suport en un ampli repertori de dades, procedents de qualsevol racó de la província, que, contràriament al que en un primer cop d'ull pot semblar, donen a l'obra —perquè ofereix regulacions plenes d'originalitat en molts casos— una certa amenitat.

En definitiva, ha estat un gran encert per part de l'Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert» el fet de reeditar aquest llibre, amb la qual cosa —tal com ho afirma Gil Olcina al seu pròleg— «compleix així un deure agradable i ineludible i difon una obra de difícil accés i, tanmateix, imprescindible per conèixer les arrels de l'actual província d'Alacant».

José Esteve Pardo

